

KAPITOLY Z AXIOLÓGIE

VLADIMÍR BROŽÍK

V. Hodnotiaci proces

V marxistickej literatúre je problematika hodnotiaceho procesu doteraz málo spracovaná. Marxistickí autori sa v polemike so subjektívno-idealistickými koncepciami sústreďovali prevažne na problém genézy hodnôt a usilovali sa tak priniesť dôkaz o možnosti materialistickej „ontológie“ hodnôt. Týmto spôsobom sú napokon koncipované aj tieto kapitoly, v ktorých sme k problematike hodnotiaceho procesu dospeli až po explikácii zložitého procesu vzniku potenciálnych hodnôt, ktoré sa v hodnotiacom procese stávajú predmetom hodnotenia.

Axiologický subjektivismus je oveľa ťažšie zraniteľný ako gnozeologický subjektivismus, pretože v hodnotení hrá rozhodujúcu úlohu stav vedomia, vyjadrujúci záujmy subjektu. Preto hodnotový solipsizmus nachádza neprestajne početných stúpcov tak v teórii, ako aj v každodennej praxi.

Zmysel a poslanie hodnotenia však nie je iba v projekcii záujmov subjektu. Práve kapitoly venované problematike genézy a realizácie hodnôt, dávajú vyniknúť skutočnému významu hodnotiaceho procesu, ktorý sa v tomto chápaní stáva formou sebauvedomovania subjektu, procesom, v ktorom sa praktická aktivita subjektu prezentuje tomuto subjektu ako fenomén.

V hodnotiacom procese dospieva subjekt k uvedomeniu si seba samého, k pochopeniu špecifikosti vlastnej subjektivity a tým aj k dovŕšeniu vedomého vydeľovania sa subjektu zo skutočnosti, ktorá sa mu stáva vonkajšou. Niektorí sovietski autori už dávnejšie poukazovali na fakt, že sebavedomie je vyšším druhom vedomia, že predpokladá určitú úroveň tohto vedomia i ním podmienenej vedomej praxe, a že spätne modifikuje celý poznávací proces.¹² Vo svetle predchádzajúcich úvah sa riešenie problému sebavedomia stáva základným problémom marxistickej axiológie. Preto sa pokúsime v tejto kapitole uviesť niektoré poznatky a východiská, ktoré toto riešenie umožňujú, práve preto, že vyvracajú tak subjektivistické, ako aj mechanistické a naivno-realistické predstavy o hodnotení.

Hodnotenie predovšetkým nikdy nie je pasívnym meraním hodnoteného, pretože hodnotenie má pre subjekt mimoriadnu dôležitosť. V hodnotení si subjekt overuje vlastnú situáciu, manifestuje túto situáciu a nachádza stimuly pre zmenu tejto situácie. Hodnotením zisťujeme, čím je nám skutočnosť a čím sme my v tejto skutočnosti, hodnotením dokazujeme sami sebe aj druhým, že sme práve tým, čím chceme byť a že skutočnosť je práve taká, ako ju prizmou našich hodnotových noriem my sami vidíme, a napokon v hodnotení si uvedomujeme „čo by malo byť“, aby sme sa my aj skutočnosť, ktorú hodnotíme, ponášala na predobraz, ktorý sme si vytvorili. Preto je každý subjekt na hodnotení

¹² Pozri napríklad J. V. Šorochova, *Problema soznanija v filozofii a jestestvoznani*, Moskva 1961.

bytostne zainteresovaný a povaha tejto zainteresovanosti je jedným z predpokladov hodnotenia a do výsledkov hodnotenia sa neprestajne premieta.

Hodnotiaci proces je však možný iba vtedy a uskutočňuje sa iba takým spôsobom, aký subjektu umožňujú jeho nástroje hodnotenia — normy. Názorová situácia subjektu sa tak stáva druhým, rovnako dôležitým predpokladom hodnotenia, pretože normou je vždy názor alebo predstava, povýšená na mieru hodnôt. Človek, ktorý nemá vyvinutý estetický „zmysel“, nie je schopný hodnotiť esteticky, ten, komu chýba akýkoľvek morálny „cit“, nehodnotí eticky a pod. Termíny „zmysel“ a „cit“ nedávame do úvodzoviek náhodou. Ich častá frekvencia v starších úvahách o hodnotení je daná okrem už spomínaných skutočností aj tým, že názorový profil subjektu nikdy nie je totožný so sumou objektívnych poznatkov, ktorými subjekt disponuje. Každý názor je vždy výrazom záujmov subjektu, ktoré sa v ňom premietajú a ktoré sú rozhodujúce aj pre výber poznatkov, z ktorých subjekt buduje svoj názor. Preto povaha akéhokoľvek názoru alebo predstavy o tom, čo je hodnotné, nikdy nie je daná prostou logickou konštrukciou, ale naopak, názor a predstava je na rozdiel od poznatku výrazne modifikovaná vôľovými a emocionálnymi faktormi. Názory a predstavy, ktoré sa stávajú mierami hodnôt, sú výrazne subjektívne nie preto, že by sa na ich vzniku nezúčastňovali objektívne determinanty, ale práve preto, že ich povaha je podmienená bytostnou situáciou subjektu.¹³

Názor, či predstava však je iba potenciálnou normou, pretože norma je miera hodnôt a normou sa názor stáva iba v hodnotiacom procese a iba za určitých okolností. Názory a predstavy o skutočnosti, ktoré si človek vytvoril, sú veľmi rôznorodé a často protirečivé. Jednotlivé vzájomne sa podmieňujúce politické, ekonomické, náboženské, estetické, úžitkové právne, etické a iné názory a predstavy tvoria názorovú sústavu, ktorú nazývame svetovým názorom človeka.

Na škodu veci sme si však navykli uvažovať o svetovom názore takmer výhradne v polohách ohraničených pojмами náboženstvo, veda, filozofia. Na škodu veci preto, lebo v tejto všeobecnej polohe prestávajú byť zreteľné jednotlivé vrstvy protirečivých názorov, ktoré názor na svet tvoria, a do popredia vystupuje iba to, čo spája tieto názory v systéme. Týmto systémtvorným činiteľom je filozofia ako teoretická osnova názoru človeka na svet, ktorá sa zúčastňuje nielen na racionálnom zdôvodňovaní jednotlivých názorov, ale predovšetkým na ich štrukturovaní v celok. Pri skúmaní svetového názoru ako súboru potenciálnych, t. j. možných noriem nás však zaujímajú predovšetkým elementy tohto celku, ktoré sa stávajú v hodnotení normami a ktoré predstavujú potenciálne pole hodnotenia.

Názor na svet ako potenciálne pole hodnotenia je vnútorne protirečivý preto, lebo je dynamickou sústavou názorov zahŕňajúcich v sebe na jednej strane rôzne hľadiská, korešpondujúce so štruktúrou hodnotových polí a na druhej strane vyjadrujúcich často až protikladné a nesúrodé záujmy subjektu.

Prvá skutočnosť sa tradične rešpektuje a bežne sa preto uznáva osobitosť politických, právnych, estetických a i. názorov. Každá táto skupina názorov korešponduje buď s určitými vrstvami hodnotového poľa, buď zodpovedá určitému čiastkovému aspektu, z ktorého môžeme posudzovať hodnotové pole a jeho uzlové body. Tak politické názory slúžia ako normy napríklad pri posudzovaní potenciálnych hodnôt spoločenského konania sledujúceho záujmy spoločenských skupín a pri posudzovaní inštitúcií, ktoré tento záujem presadzujú, estetické názory sa stávajú normami, ktorými posudzujeme hodnoty významo-

¹³ To sa prejavuje napríklad aj v zložitosti osvojovania si názorov. Názory a predstavy si neosvojujeme tak ako poznatky; názor, ktorý sme spoznali, sa stáva našim názorom iba vtedy, ak sa s ním záujmovito stotožňujeme. V opačnom prípade nie je ničím viac ako poznatkom o názoroch druhých ľudí.

vých štruktúr vzťahujúcich sa na hodnoty, etické názory povyšujeme na miery hodnôt medziludských vzťahov, názory o užitočnosti sa stávajú mierami pri hodnotení inštrumentov a prosriedkov praktickej aktivity človeka atď. Aj keď toto stručné, náznakové vymedzenie okruhu platnosti jednotlivých noriem ani zďaleka nevyčerpáva celú šírku ich použiteľnosti, predsa len aj z uvedeného je zrejmé, že skutočnosť, ktorú hodnotíme normou x pozitívne, môžeme hodnotiť normou y negatívne, pretože napríklad hladiská etické a úžitkové, alebo estetické a politické si často protirečia, alebo sa ako mimobežky vôbec nestretávajú. Pritom treba zobrať do úvahy ďalší faktor, ktorým je nerovnomerný vývoj jednotlivých skupín názorov subjektu, závislý od jeho miesta v spoločenskej delbe práce, vzdelania a pod. A napokon je tu odlišnosť jednotlivých noriem, ktorá spočíva v tom, že zatiaľ čo napríklad právna norma sa dožaduje naplnenia tým, že sa praxou potvrdí, estetická norma sa potvrdzuje tým, že sa praxou porušuje a prekonáva. Zatiaľ čo jedny normy aktivitu človeka ohraničujú a vymedzujú, druhé normy pôsobia naopak ako stimuly tejto aktivity. Potenciálne pole hodnotenia nie je teda rovnorodým útvarom, ale mozaikou rôznorodých názorov, ktoré aj ako normy plnia osobitné funkcie.

Druhú stránku protirečivosti potenciálneho poľa hodnotenia zvyčajne axiologické teórie obchádzajú. Pre marxistickú axiológiu je nevyhnutné uvedomiť si, že hodnotiaci subjekt je jednotou protirečivých záujmov, zodpovedajúcich rôznym úlohám, ktoré subjekt v praktickej aktivite naplňa. Človek je subjektom výroby, ale aj konzumu, je tým, kto je milovaný, ale aj tým, kto miluje, je otcom aj synom v jednej osobe, manželom, príslušníkom triedy, národa, občanom štátu atď. Každý tejto úlohe zodpovedajú osobitné záujmy, ktoré si často ostro protirečia a im adekvátne názory, ktoré subjekt povyšuje na hodnotové normy v závislosti od toho, ktorý z uvedených názorov je pre jeho aktivitu v danom okamihu rozhodujúci. A tak ten istý človek hodnotí v rôznych situáciách rôznym spôsobom a nie sú výnimočné prípady, keď sa tieto hodnotenia priam diametrálne rozchádzajú. To, čo je užitočné pre otca, nemusí byť užitočné pre syna, to, čo sa človeku páči ako nadriadenému, to odsudzuje ako podriadený, zvýšenie ceny výrobku, ktoré človek prijíma pozitívne ako výrobca, odsudzuje ako konzument atď. Preto marxistická axiológia musí rátať s viacvrstvovou osobnosťou, s osobnosťou, ktorá má toľko vrstiev, koľko je identifikovateľných druhov praxe, s osobnosťou, ktorej názory, tvoriace potenciálne pole hodnotenia majú práve toľko obdobných vrstiev, koľko si ich subjekt vie uvedomiť. Každý subjekt je sústavou protirečivých, spoločensky determinovaných záujmov, zodpovedajúcich príslušným aktivitám.

Preto potenciálne pole hodnotenia môžeme znázorniť ako sieť, ktorej vodorovnú osnovu reprezentujú záujmy viažuce sa k čiastkovým úlohám, tvoriacim komplex praktickej aktivity subjektu. Kolmice, ktoré túto osnovu pretínajú, predstavujú čiastkové skupiny názorov: etické, estetické, právne atď. V hodnotiacom procese sa aktualizujú vždy určité priesečníky, ktoré subjekt povyšuje na normu danej hodnoty. Aktuálnou normou sa v hodnotení stáva teda názor, vyjadrujúci zvolený záujem subjektu. Tým sa vysvetľuje, prečo jeden a ten istý subjekt hodnotí tú istú potenciálnu hodnotu často veľmi diferencovane už aj po krátkom časovom odstupe a vysvetľuje sa aj existencia tzv. prchavých hodnôt okamihu, keď subjekt volí hladisko pominuteľného okamžitého záujmu, ktorý však rýchlo vyhasína.

Naznačená schéma umožňuje pochopiť aj existenciu viacerých typov hodnotení: hodnotenie priesečníkom jednej normy a jedného záujmu (napr.: Otto je dobrý syn), hodnotenie priesečníkmi jednej normy a viacerých záujmov (napr.: Tento záves je veľmi pekný, ale málo dekoračný), hodnotenie priesečníkom viacerých noriem a jedného záujmu (napr.: Je to krásna, ale zlá žena) a konečne hodnotenie priesečníkmi viacerých noriem a viacerých záujmov (napr.: Pes je dobrý priateľ i užitočný strážca domu).

V každom prípade však subjekt vždy volí určitú skupinu názorov, ktorú považuje v danom prípade za najvhodnejšiu a určitý záujem, alebo skupinu záujmov, ktorá sa mu zdá byť v danej chvíli rozhodujúca a tým vlastne v hodnotení určuje nielen to, či sa mu hodnotený predmet stane aktuálnou hodnotou pozitívnu či negatívnu, ale aj to, či sa mu stane aktuálnou hodnotou estetickou, etickou, náboženskou, úžitkovou, či inou.¹⁴ Netreba zdôrazňovať, že nejde o ľubovôľu, ale o skutočnú voľbu, ktorá je kritizovateľná, ktorej adekvátnosť záujmu i potenciálnej hodnoty rôznymi prostriedkami posudzujeme. Človek „volí hodnoty“, alebo presnejšie, volí určité hladisko i spôsob aktualizácie potenciálnej hodnoty v hodnotení a táto voľba, ktorá je iba druhou stránkou nevyhnutnosti hodnotenia, patrí k slobode človeka. Preto sa jej človek tak často domáha a preto sa jej často zrieka, keď farchu z nej vyplývajúcej zodpovednosti nevie uniesť. Davové psychózy, fanatizmus, snobizmus, ustupovanie tlaku zmanipulovanej verejnej mienky a pod. to sú časté prejavy zrieknutia sa vlastného hodnotenia a tým nevedojak aj seba samého.

Avšak ku strate vlastnej osobnosti v hodnotení môže dôjsť ešte aj inak. Ak tvrdíme, že osobnosť je viacvrstvá, že subjekt je jednotou protirečivých záujmov, potom platí, že subjekt je cieľavedomým subjektom potiaľ, pokiaľ je schopný si túto jednotu uvedomovať, znovu a znovu ju nastoľovať a vyvodzovať z nej dôsledky. Čiastkové záujmy a z nich vyplývajúce hodnotenia často smerujú proti tejto jednote; subjekt poškodzuje sám seba ako otca a manžela, keď hodnotí a správa sa ako milenc; matka sa musí rozhodnúť či bude viac matkou, alebo napríklad vedeckou pracovníčkou; občan musí uvážiť, či sa má správať predovšetkým ako príslušník triedy či národa a každý subjekt musí taktó sám pre seba rozhodnúť, ktorý z jeho záujmov je dominantný a ktorý druhotný, ktorý treba preferovať z hladiska zachovania integrity osobnosti a ktorý odsunúť do pozadia, alebo ho prípadne celkom eliminovať. V tejto rovine prebieha aj konflikt, ktorý sa často nesprávne považuje za konflikt spoločenských a individuálnych záujmov. Všetky vrstvy osobnosti sú výrazne sociálne, pretože človek je spoločenský tvor. A tak bez ohľadu na to, či si subjekt svoje úlohy uvedomuje ako sociálne alebo individuálne, bez ohľadu na to hodnotí ako spoločenská bytosť. Rozdiel je iba v tom, či tak robí vedome, alebo nevedome a napokon v tom, či vie z týchto úloh voliť ako dominantnú práve tú, ktorá sa v danej situácii stáva dominantnou pre celú spoločnosť. Ak napríklad subjekt nie je schopný preferovať svoj vlastný záujem príslušníka triedy v situácii, keď je trieda ohrozená, a dá prednosť záujmu inému, napríklad záujmu príslušníka rodiny alebo záujmu prostého konzumenta, ohrozuje tým sám seba aj ako príslušníka rodiny a konzumenta, pretože neúspech či prehra jeho spoločenskej skupiny je aj jeho neúspechom a prehrou. Nevhodná preferencia určitého záujmu tak nielen poškodzuje naplnenie ostatných záujmov, ale ohrozuje samu osobnosť. To platí najmä tam, kde subjekt volí fiktívny záujem, zodpovedajúci fiktívnej úlohe, napríklad úlohe vyznavača kultu a tejto úlohe a jej zodpovedajúcim záujmom podriaďuje ostatné záujmy. Rovnako je osobnosť ohrozená vtedy, keď prepadá hodnotovej schizofrénii, keď sa neusiluje uviesť do maximálne možného súladu protirečivé hodnotenia, keď z týchto protirečení nevie, alebo nechce vyvodit závery a umlčuje tak svoje svedomie za cenu straty sebavedomia, za cenu dezintegrácie osobnosti.

Hodnotenie je, ako vidno, zložitý proces, v ktorom sa aktualizuje nielen potenciálna hodnota normou, ale aj potenciálna norma hodnotou, proces, v ktorom subjekt volí nielen názor, ktorý zoči-voči potenciálnej hodnote povýši na normu, ale aj záujem, ktorý chce touto normou realizovať.

Človek nevstupuje do hodnotiaceho vzťahu iba ako sudca hodnôt, ale často sa stáva

¹⁴ Pozn. Práve preto sme sa hneď v úvode týchto kapitol zriekli pokusov uvažovať o objektívnej existencii úžitkových či etických a iných hodnôt, pretože užitočnosť, mravnosť, vznešenosť atď. je výsledkom klasifikácie potenciálnej hodnoty zvolenou normou.

prekvapeným svedkom, či dokonca obžalovaným, ktorý sa hrozí hodnotových dôsledkov svojho konania a hľadá argumenty na ich ospravedlnenie. Tak sa aktualizujú ako normy aj také názory, ktorých dôležitosť ako miery hodnôt vystupuje až v samom hodnotiacom procese alebo sa dokonca až v tomto procese formujú.

Oproti množine potenciálnych hodnôt tak stojí množina potenciálnych noriem, ktorá predurčuje nielen čo sa pre subjekt môže stať aktuálnou hodnotou, ale aj akou hodnotou sa môže stať; fenomén hodnoty nie je nikdy totožný a bytím fenoménu. A aktuálna hodnota, ktorou je podľa výstižnej definície M. Várossa „kvalita funkcie meraná (získovaná) adekvátnou normou“¹⁵, je takýmto špecifickým axiologickým fenoménom. Tento fenomén vzniká vtedy, keď prakticky podmienený momentálny stav záujmov subjektu pozdvihne im adekvátne názory do úlohy aktívnych noriem a konfrontuje ich v zhode so svojimi potrebami s príslušnými potenciálnymi hodnotami. Iba vtedy a iba týmto spôsobom nadobúda potenciálna hodnota aktuálne počítovanú funkciu vo vzťahu k subjektu a stáva sa aktuálnou hodnotou.

Pretože v hodnotení sa ako fenomén javí subjektu jeho vlastná praktická aktivita, je prežívanie hodnôt prežívaním vlastnej aktivity, teda sebaaprežívaním. Sebavedomie, ktoré sa v hodnotení konštituuje, je podmienené bohatstvom noriem, a tak sa norma stáva východiskom, nástrojom i produktom sebavedomia človeka. Čím chudobnejšie je potenciálne pole hodnotenia subjektu, tým obmedzenejšie sú možnosti aktualizácie hodnôt a sebauvedomenia. Preto dieťa nevyhnutne preberá normy rodičov a hľadá si vzory pre hodnotiace postoje, lebo ešte nedospelo k vlastnému sebavedomiu a iba takto k nemu môže dospieť. V hodnotení umožnenom prevzatými normami si uvedomuje svoju osobitosť, to značí aj prípadnú neadekvátnosť prevzatých noriem a rozchádza sa s nimi.

V celom doterajšom výklade sme uvažovali iba o jednej forme hodnotenia, o hodnotovej klasifikácii. Každá klasifikácia potenciálnej hodnoty normou aktualizuje iba určitú stránku tejto hodnoty, a to z hľadiska, ktoré je príslušnej norme imanentné. Preto často kombinujeme tieto hľadiská, používame viac noriem súčasne a hodnotíme tak potenciálnu hodnotu vo viacerých súvislostiach. Hodnotu rodného domu národného dejateľa klasifikujeme ako kultúrno-politickú, hodnotu svadobného obradu ako nábožensko-etickú atď. Inokedy formulujeme nové normy, a tak popri estetickej hodnote nachádzame v umeleckom diele umeleckú hodnotu a pod. Okrem toho si treba ešte uvedomiť, že nástrojom hodnotovej klasifikácie sa skutočne stávajú hociktoré názory, povýšené do úlohy noriem a že tieto názory ťažko zaradiť do zaužívaných skupín. Napriek tomu ich však bežne používame. Všimnime si len náhodne vybrané hodnotové určenia, akými sú prídavné mená vo funkcii prívlastkov: „aktívny, banálny, desný, éterický, frázovitý, gramotný, hlúpy, mlandravý, nečistý, veľkolepý, perfektný, rozvojový, skazonosný, trápnny, úctyhodný, vábny, zodpovedný“ atď. Zaradenie týchto určení do tradičných tried noriem je problematické. Estetické, etické a iné normy nám vlastne umožňujú klasifikáciu určitého typu, sú okrem iného aj prostriedkom na rozlišovanie hodnôt a ich jednotlivých stránok, ale ani zďaleka nepredstavujú jedine možné nástroje klasifikácie.

Okrem klasifikácie hodnôt, ktorá je vždy hodnotením určitej stránky potenciálnej hodnoty a jej prípadným funkčným zaradením do určitej skupiny aktuálnych hodnôt (príroda je krásna, príroda je múdra, príroda je láskavá i prísna, príroda je zdrojom života), však používame ešte i ďalší spôsob hodnotenia, ktorým je hodnotová komparácia — porovnávanie. (Príroda je ako matka.) Je síce možné namietat', že aj klasifikácia je porovnávaním, pretože pri klasifikácii konfrontujeme hodnotu s normou, teda reálnu hodnotu s hodnotou konceptuálnou, avšak táto konceptuálna hodnota je vždy iba jednostranná, a tak pri klasifikácii voľbou normy vždy volíme určitý aspekt, z ktorého potenciálnu

¹⁵ M. V á r o s s, *Estetično, umenie a človek*. Bratislava 1969, 224.

hodnotu posudzujeme nie v jej totalite, ale čiastkovo. A práve potreba postihnúť potenciálne hodnoty v ich totalite nás núti použiť aj iné prostriedky, pretože aj pri klasifikácii potenciálnej hodnoty viacerými normami súčasne nepostihujeme túto totalitu, ale rozkladáme ju na jednotlivé momenty.

V najbežnejšom prípade hodnotovej komparácie, keď konštatujeme, že x je krajšie alebo užitočnejšie ako y , je závislosť komparácie od klasifikácie ešte bezprostredná a komparácia tu ešte neplní svoje špecifické, už spomínané poslanie. S tým sa stretávame až v takých prípadoch, kde sa hodnoty porovnávajú komplexne. Pretože sme schopní porovnávať iba to, čo sme už aktualizovali, to značí identifikovali a klasifikovali, závisí komparácia vždy od klasifikácie, aj keď nie bezprostredne. Ak matka tvrdí, že jej staršia dcéra je „vydarenejšia“ ako mladšia dcéra, nie je to už etická alebo iná klasifikácia, ale porovnanie aktualizovaných hodnôt v ich totalite.

Vlastné poslanie hodnotovej komparácie vyniká však až tam, kde už nejde o porovnanie tých istých hodnôt a zisťovanie úrovne ich funkčnosti, ale o porovnanie rôznych hodnôt prirovnaním: „svetská sláva, poľná tráva“, „dievča ako lusk“, „krajina ako obrázok“ a pod. V uvedených príkladoch ide o zaužívané prirovnania. Ako nositelia hodnotovej informácie tohto druhu sú však oveľa účinnejšie prirovnania, ktoré upútávajú pozornosť svojou novosťou; tým sa však už dostávame až na sám prah básnickej metafory, poézie a umenia vôbec.

A práve tu sa treba vrátiť k problematike hodnotových znakov. Každá predstava o tom, čo je hodnotné, zahŕňa v sebe znaky, ktorými identifikujeme hodnoty. Predstava krásnej ženy tak isto ako predstava vojny, zločinu, či dobrého skutku. Taká predstava slúži predovšetkým k identifikácii hodnôt a na jej základe môžeme vysvetliť zdanlivú apriórnosť hodnotových súdov, opierajúcich sa o tzv. vkus.

Znakový materiál, opierajúci sa o hodnotovú skúsenosť, umožňuje však aj tvorbu takých predstáv, ktoré sú vlastne hodnotovými projektmi, modelmi hodnotovej skutočnosti. Človek si nevytvára iba predstavy o tom, čo je hodnotné, ale v predstave konštruuje hodnotovú skutočnosť a prípadne ju aj objektívuje v znakových štruktúrach. Celkom osobitným nástrojom hodnotovej komparácie sa potom stávajú významové artefakty, vzťahujúce sa na hodnoty, ktorých najtypickejšími predstaviteľmi sú umelecké diela.

Komplexnosť účinku umeleckého diela na čitateľa, diváka, poslucháča, slovom na interpreta, ktorá je už dávno známa, nie je teda daná iba významom, ktorý dielo komunikuje, nie je daná iba tým, že sa dielo ako nositeľ hodnotového významu stáva predmetom estetického hodnotenia, ale najmä tým, že sa ako model hodnotovej skutočnosti stáva nástrojom hodnotovej komparácie. Význam umenia pre sebauvedomovanie subjektu je taký závažný práve preto, že umelecké dielo nie je iba produktom hodnotenia, ale aj jeho predmetom a v hodnotovej komparácii aj jeho nástrojom. Aj keď každá táto funkcia nie je rovnakou mierou vlastná každému umeleckému dielu, je ich trojedinnosť príznačná pre umenie ako celok. Preto má umenie ničím nenahraditeľný význam v humanizácii človeka.

Hodnotová komparácia by si zaslúžila oveľa väčšiu pozornosť: žiaľ, nedovoľuje to ani rozsah tejto kapitoly, ani stav súčasného bádania v tejto oblasti. Preto neostáva nič iné ako zhrnúť najdôležitejšie myšlienky tejto kapitoly:

Hodnotenie je formou sebauvedomovania subjektu. Nástrojom hodnotenia sú názory a predstavy subjektu, povýšené v hodnotiacom procese na normy. Súbor týchto názorov tvorí potenciálne pole hodnotenia, ktoré je vnútorne protirečivé nielen preto, že v sebe zahŕňa diferencované etické, náboženské, politické a pod. názory, ale najmä preto, že je výrazom diferencovaných a často protikladných záujmov subjektu. Každá hodnotová klasifikácia je preto v tomto zmysle voľbou: subjekt volí názor, ktorý povyšuje na normu

a záujem, ktorý chce v hodnotení uplatniť. Klasifikáciou hodnôt aktualizujeme v závislosti od povahy zvolenej normy a záujmu vždy iba určité stránky, momenty potenciálnej hodnoty. Okrem hodnotovej klasifikácie sa často stretávame s hodnotovou komparáciou, ktorou sa usilujeme konfrontovať hodnoty v ich totalite, a tak si uvedomiť aj tie súvislosti našej vlastnej existencie, ktoré sú iným spôsobom ťažko postihnuteľné.

(Pokračovanie)